

Біблійний мотив пастирської подорожі у “Саді божественних пісень” Григорія Сковороди

Yevgen Dzhydzhora / Євген Джиджора

Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine /

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна

e-mail: dzhydzhora@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3221-4866>

<https://ror.org/03b6cpn03>

Анотація. Стаття присвячена одній локальній проблемі біблійної інтерпретації у кількох віршах поетичної збірки Г. Сковороди “Сад божественних пісень”. Йдеться про біблійний мотив пастирської подорожі, який розкривається через восхвалення ніг проповідника. У двох біблійних творах, у Книзі пророка Ісаї та Посланні апостола Павла до Римлян, реалізовано мотив пастирської подорожі, де пастиря відрізняють “красні ноги”. У деяких середньовічних слов’янських творах продовжується біблійна традиція наділяти “красними ногами” благовістителів, який здійснює пастирську подорож. Г. Сковорода також наслідує цю традицію. У трьох піснях-присвятах його “Саду божественних пісень” наявний мотив пастирської подорожі. При цьому у 25-ій пісні зроблено акцент на ноги проповідника, який вирушає на єпископське служіння до Білгорода. У 26-ій пісні автор поетизує прибуття іншого церковного діяча на єпископський престол до Переяслава. А у 27-ій описує “красні ноги” ще одного архієрея, який здійснює пастирський візит до харківського колегіуму. У трьох піснях Г. Сковорода інтерпретує різні біблійні фрази, однак осмислене слово і той самий мотив та характерний символ ніг.

Ключові слова: біблійна герменевтика, біблійні символи, біблійні цитати, бароко, мотив, духовний вірш

The Biblical Motif of a Pastoral Journey in “The Garden of Divine Songs” by Hrygorii Skovoroda

Abstract. This article examines a specific local issue in biblical interpretation found in some poems in H. Skovoroda’s poetic collection, “*The Garden of Divine Songs*”. It focuses on the biblical motif of a pastoral journey, which is revealed through the praise of the preacher’s legs. This motif appears in two biblical texts: *The Book of the Prophet Isaiah* and *The Epistle of Paul to the Romans*, where the shepherd’s journey is portrayed, emphasising his ‘beautiful legs’. The tradition of associating travelling evangelists with ‘beautiful legs’ also persists in some medieval Slavic works, which is a course that H. Skovoroda follows. In three dedication songs of his “*The Garden of Divine Songs*”, the theme of a pastoral journey is evident. Notably, the 25th song highlights the legs of a preacher travelling for the episcopal throne to Belgorod. In the 26th song, the arrival of another Church figure to the episcopal throne in Pereyaslav is celebrated. Lastly, the 27th song describes the ‘beautiful legs’ of another bishop’

Received: 2025-02-13. Accepted: 2025-06-05

Copyright © 2025 Yevgen Dzhydzhora. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

in relation to his pastoral visit to Kharkiv Collegium. H. Skovoroda engages with various biblical phrases in these three songs while consistently interpreting the same motif and symbolic characteristic.

Keywords: biblical hermeneutics, biblical symbols, biblical quotes, baroque, motif, spiritual poem

Biblinis pastoracinės kelionės motyvas Grigorijaus Skovorodos „Dieviškųjų giesmių sode“

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjama konkreti vietinė Biblijos interpretavimo problema, aptinkama kai kuriuose H. Skovorodos poezijos rinkinio „Dieviškųjų giesmių sodas“ eilėraščiuose. Jame daugiausia dėmesio skiriama bibliniam pastoracinės kelionės motyvui, kuris atskleidžiamas pamokslininko kojų šlovinimu. Šis motyvas pasirodo dviejuose bibliniuose tekstuose: Pranašo Izaijo knygoje ir Pauliaus laiške romiečiams, kur ganytojo kelionė vaizduojama pabrėžiant jo „gražias kojas“. Tradicija sieta keliaujančius evangelistus su „gražiomis kojomis“ išlikusi ir kai kuriuose viduramžių slavų kūriniuose – šia kryptimi eina ir H. Skovoroda. Trijose jo „Dieviškųjų giesmių sodo“ dedikacijos giesmėse akivaizdi pastoracinės kelionės tema. Pažymėtina, kad 25-ojoje giesmėje išryškinamos pamokslininko, keliaujančio dėl vyskupo sosto į Belgorodą, kojos. 26-ojoje giesmėje švenčiamas kito bažnyčios veikėjo atvykimas į vyskupo sostą Perejaslave. Galiausiai 27-ojoje giesmėje aprašomos kito vyskupo ganytojo kelionės į Charkovo kolegiją „gražios kojos“. Šiose trijose giesmėse H. Skovoroda pasitelkia įvairias biblines frazes biblinėmis frazėmis nuosekliai interpretuodamas tą patį motyvą ir simbolinę charakteristiką.

Reikšminiai žodžiai: biblinė hermeneutika, bibliniai simboliai, biblinės citatos, barokas, motyvas, dvasinė poema

І Вступ

Григорій Савич Сковорода (1722–1794) – вельми знакова постать європейської культури пізнього Бароко та ранньомодерного часу. Філософ, бібліїст, учитель, літератор, мандрівник, співак, поліглот – цими визначеннями не вичерпується характеристика цієї непересічної особистості.

Останнім часом в Україні значно виріс інтерес до життя і творчості Г. Сковороди. По-перше, про це свідчить низка наукових та науково-популярних книг, що вийшли друком у 2022–2024 рр. Серед них варто назвати: літературно-філософську біографію “Григорій Сковорода” І. Драча, М. Поповича, С. Кримського [Драч, Попович, Кримський 2022]; мегаесей про філософські погляди мислителя “Сковорода. Самовладання” Т. Лютого [Лютий 2022]; мегаесей про розуміння свободи “Філософія свободи Григорія Сковороди” Л. Ушкалова [Ушкалов 2024]; всеохопну колективну монографію співробітників Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України “У Саду пізнання Григорія Сковороди: до трьохсотріччя від дня народження” [У Саду пізнання Григорія Сковороди]. По-друге, з нагоди 300-річчя з дня народження видатного діяча було випущено декілька документальних фільмів, які на платформі YouTube набрали сотні тисяч переглядів. Ось лише деякі: “Сковорода. Квіти екстазу” [Сковорода. Квіти екстазу]; “Григорій Сковорода. Деміфологізація

канонічного образу” [Григорій Сковорода. Деміфологізація канонічного образу]; “Яким Сковорода був насправді?” [Яким Сковорода був насправді?]. З моєї точки зору, такий високий попит на Г. Сковороду вказує на його мейнстрімний статус у сучасній культурі. А основним проявом сквородинівського мейнстріму можна визнати намагання переосмислити його оригінальний творчий спадок.

Зосередимось на релігійно-філософському аспекті творчості Г. Сковороди. У цій царині значне місце посідає біблійна герменевтика. З останніх і найбільш узагальнених праць можна згадати монографію Н. Левченко “Біблійна герменевтика Григорія Сковороди” [Левченко 2022], статті Л. Ушкалова “Сковорода та Біблія” [Ушкалов 2011], В. Шевченка “Григорій Сковорода і префігуральна екзегеза Біблії” [Шевченко 2014], Р. Кисельова “Ігри з біблійним змієм: герменевтичні витівки Григорія Сковороди” [Кисельов 2023], а також розвідки М. Бартоліні “«Glava že vsěm Biblija». Biblical Quotations in the Literary Works of HS Skovoroda (1722–1794) between Slavic Orthodox Tradition and Baroque Culture” [Bartolini 2012] і “Skovoroda’s Text Ubuždešja, viděša slavu ego: a Catechetical Instruction on the Liturgical Feast of the Transfiguration?” [Bartolini 2014]. На окрему увагу заслуговує дослідження М. Качмар “Переспіви літургійних текстів ірмосів у творчості Григорія Сковороди” [Качмар 2023]. У ньому проаналізовано використання поетом богослужбових співів біблійного походження. Зокрема, дослідниця акцентує на біблійних переспівах у збірці “Сад божественних пісень”.

Прийчину герменевтичного прочитання творів Г. Сковороди підказує нам сам мислитель. Як відомо, його релігійно-філософські погляди ґрунтуються на кількох постулатах. Зокрема, про “три світи”: великий загальний світ, малий світ людини та світ біблійних символів [Лютій 2022, 441–483; Drozdek 2010–2011, 122–126]. “Сенс цієї думки, що йде ще від Філона й Климента Олександрійського, – пише Л. Ушкалов, – полягає ось у чому: Бог об’явив себе у природі, людині та Святому Письмі, тобто природа, людське серце й Біблія є трьома “книгами-світами”, читаючи які, людина годна пізнати єство речей” [Ушкалов 2014, 775]. Відзначимо два важливих моменти. По-перше, Г. Сковорода вбачає біблійні символи в усьому довкола себе і прагне розшифрувати їх. По-друге, він тяжіє саме до олександрійської традиції тлумачення Біблії, яка передбачає суцільне алегоричне прочитання сакрального тексту [більше див.: Савреї 2012].

У цій статті я торкнуся локальної проблеми біблійної герменевтики у творах Г. Сковороди. Ставлю собі за мету прокоментувати реалізацію біблійного мотиву пастирської подорожі у трьох віршах його поетичної збірки “Сад божественних пісень”. У 25-ій, 26-ій та 27-ій піснях означає-

ний мотив розкривається через восхваляння ніг проповідника, в окремо-му випадку – “красних ніг”.

II Біблійний мотив пастирської подорожі та символ “красних ніг”

У слов’янській єлизаветинській Біблії, за якою Г. Сковорода міг цитувати Св. Письмо, мотив пастирської подорожі є одним з найбільш впізнаваних. Яскравим символом, яким розкривається мотив пастирської подорожі, слід вважати “красні ноги”. У біблійних книгах цей символ зустрічається двічі. У старозавітній Книзі пророка Ісаї сказано: “Коль красны на горах ноги благовѣствующихъ миръ, благовѣствующихъ благая” [Іс. 52, 7]. У Новому Завіті такі ж слова повторює апостол Павло. У Посланні до Римлян він дослівно цитує пророка Ісаю: “Якоже есть писано: коль красны ноги благовѣствующихъ миръ, благовѣствующихъ благая” [Римл. 10, 15]. Утім, тут варто розглянути міркування апостола все повністю. У 10 главі Послання до Римлян апостолу Павлу йдеться про визначальну місію проповідника у справі обернення невірних до Христа: “Како убо призвуют, в негоже не вѣроваша? Како же увѣруют, егоже не услышаша? Како же услышат без проповѣдующаго? Како же проповѣдят, аще не послани будут? Якоже есть писано: коль красны ноги благовѣствующихъ миръ, благовѣствующихъ благая” [Римл. 10, 14–15]. У цьому викладі простежується імплікативно обумовлена логіка. Для того, щоб сповідувати Христа, потрібно повірити в нього. А для того, щоб повірити, потрібно про нього почути. Почути можна тільки від проповідника. А проповідник прийде тоді, коли його покличуть. І “красними” є його ноги, позаяк він приходить з благою вістю.

У міркуванні апостола Павла окреслено умову християнізації невірних. Вони потребують проповідника з “красними”, тобто прекрасними ногами. Відтак у біблійному контексті “прекрасні ноги” – символічний образ благовістителя, посланого у пастирську подорож для духовного окормлення.

У середньовічній слов’янській книжності символ “красних ніг” також використовується для характеристики проповідника, який здійснює пастирську подорож. Можна згадати щонайменше три твори, в яких реалізовано означений символ. У гімнографічному Каноні на повернення мощів апостола Варфоломія “Пречестна каменя тя” (відомий у мінеях XI–XII ст.) є такі слова: “Ноги стяжав красны проповѣданем, всѣм благая благовѣстил еси, всѣм мир, блажене, проповѣдал еси” [Канон на возвращение мощей апостола Варфоломея 2002, 66]. В іншому Каноні на перенесення мощів св. Ніколая “Просвѣти ми душу и сердце” (XI ст.) бачимо схожу думку: “Многымъ чудотвореньмъ краснѣ нозѣ стяжав, всѣмъ благая благовѣстил еси” [Канон на перенесение мощей св. Николая 1889,

67]. Нарешті, в агіографічному Житті Стефана Пермського, укладеному Єпіфанієм Премудрим у XIV ст., читаємо: “Поиде в землю, идеже не хо-диша ногама си святии апостоли, ученици Господни. Поистиннѣ бо тѣх суть красны ноги, благовѣствующих миръ” [ЖСтП, 82].

У кожному з цих творів спостерігається один й той самий принцип символізації персонажа. Книжники наділяють проповідника “прекрасними ногами” і пояснюють це тим, що проповідник багато ходить з пастирським словом, зцілює, відвідує ті землі, куди навіть апостоли не доходили. У такий спосіб деякі слов’янські автори наслідують біблійну традицію відтворення образу подорожнього благовістителя [більше про цю та інші закономірності середньовічного оспівування образу проповідника див.: Джиджора 2021].

III Мотив пастирської подорожі у Г. Сковороди

Образ благовістителя з “прекрасними ногами” зустрічаємо й у поетичній збірці Г. Сковороди “Сад божественних пісень” (1753–1785 рр.). Її повна авторська назва – “Сад божественных пѣсней, прозябшій из зерн Священнаго Писанія”. Враховуючи вичурно-загадкові заголовки барокових творів, дозволимо собі детально прокоментувати цю довгу назву.

Сад – це біблійний образ, який неодноразово зустрічається у книгах Старого і Нового Завіту з різною семантикою. Від “райського” у Книзі Буття – до “гетсиманського” в Євангеліях. Водночас, сад – популярний бароковий образ, до якого нерідко вдаються письменники Бароко в назвах своїх творів [Сковорода 2011, 86]. У Г. Сковороди, як і годиться бароковому автору, сад вжито в перенесеному значенні. Адже поету йдеться не про справжній сад, а про “сад божественних пісень” – духовних віршів релігійного змісту. Духовні вірші Г. Сковороди виникають на особливому ґрунті. Вони “прозябають”, тобто проростають із зерен Священного Писання. А “зерно” – біблійний вислів, над яким міркує філософ. Подібно до євангельської притчі про сіяча, дотепна біблійна фраза потрапляє у самісіньке серце автора і проростає духовною рефлексією у віршах. Відтак “Сад божественных пѣсней, прозябшій из зерн Священнаго Писанія” – це духовні роздуми Г. Сковороди на основі цитат із Біблії [більше про це: Ісіченко 2013].

Усього у збірці 30 різножанрових та тематично різнорідних пісень-роздумів. Звернімо увагу на 25-у, 26-у та 27-у пісні. Якраз вони дуже схожі з жанрової та ідейно-тематичної точки зору. По-перше, усі три пісні є подорожніми панегіриками. Г. Сковорода укладає їх на честь знайомих священноначальників з нагоди їхнього відбуття або прибуття на пастирське служіння. По-друге, у цих піснях реалізовано біблійний мотив благоді пастирської подорожі.

Розглянемо присвяту у 25-й пісні, яку сам автор називає “отходная”. У листі до Гервасія Якубовича Г. Сковорода пояснює, що за давньогрецькою традицією такими піснями “тих, хто від’їжджає, проводжають побажаннями добра й різних благ” [Сковорода 2011, 108]. Присвята звучить так: “Отцу Гервасию Якубовичу, отходящему из Переяслава в Бѣлгород, на архимандритскій и судейскій чин, в 1758-м годѣ” [Сковорода 2011, 76]. Біограф філософа Л. Махновець стверджує, що означений твір було написано з нагоди від’їзду приятеля Г. Сковорода, намісника переяславського єпископа Гервасія Якубовича до Білгорода, куди його запросили на посаду настоятеля Миколаївського монастиря та консисторського судді [Махновець 1972, 150].

Тепер подивимося, з якого зерна “проростає” 25-а пісня. Г. Сковорода наводить дві цитати із 120-го псалма: “Господь сохранит вхождение твое и исхождение твое, от ныне и до века” [Пс. 120, 8] та “Не даждь во смятеніе ноги твоея, ниже воздремлет храняй тя” [Пс. 120, 3]. Слід нагадати, що у Книзі псалмів 120-й псалом надписаний як “пѣснь степеней”. Це одна з так званих пісень-сходжень, в якій пророкується про повернення юдеїв з вавилонського полону до Єрусалиму. У духовному значенні таке сходження можна розуміти як повернення від гріховного полону до небесного Єрусалиму [Ефимий Зигабен 1882, 294–295]. Власне, увесь псалом присвячено темі божественної допомоги тому, хто сходить / повертається до Бога.

Хоча Г. Сковорода називає своїми зернами тільки 3-й та 8-й вірші, можна вважати, що його 25-а пісня є інтерпретацією всього 120-го псалма. Адже у сквородинівській пісні йдеться про Божий захист подорожнього, який вирушає в певне місце з благою місією. У цьому сенсі найбільш важливими видаються 3-а та 4-а строфи пісні:

Облаки, проч вы невѣрны!
Не лійтесь, дожди чрезмѣрны!
Варь не ожжи полуденный.
Свѣтом луны озаренный,
Щаслив сей путь повсюду в ночь будь.

*

Той твои направит ноги,
Кой дал землю и дороги.
Бодро сидяще высоко,
Путь твой хранящее око.
Щаслив сей отход благословит вход

[Сковорода 2011, 77].

3-а строфа сквородинівської пісні – розгорнута аллюзія на 6-й вірш 120-го псалма: “Во дни солнце не ожжетъ тебе, ниже луна ночью” [Пс. 120, 6]. Поет запевняє свого адресата, що ніяка природна сила не зашкодить йому, ні хмари, ні дощ, ні зной. А місячне світло показуватиме шлях уночі. 4-а строфа пісні – переспів 3-го вірша 120-го псалма. Позаяк “Той твои направит ноги, Кой дал землю и дороги” семантично перегукується з біблійним “Не даждь во смятеніе ноги твоя, ниже воздремлет храняй тя” [Пс. 120, 3]. Бог скеровує ноги проповідника, бо сам послав його у подорож.

Відтак 25-а пісня “Саду божественных пісень” є ідейно-тематичною інтерпретацією 120-го псалма. Основний мотив пісні – освячена Богом пастирська подорож. А один із важливих символів – ноги подорожнього. Бог веде проповідника своїм шляхом – направляє його ноги. Г. Сковорода поетизує ноги мандруючого пастиря, імпліцитно вважає їх “прекрасними”.

Переходимо до 26-ї пісні. На відміну від попередньої, ця пісня ніяк не підписана. Натомість є присвята: “Епископу Іоанну Козловичу, входящему во град Переяслав, на престол Епископскій из 1753 года” [Сковорода 2011, 77]. Л. Махновець пише, що Г. Сковорода був знайомий з І. Козловичем ще по Києво-Могилянській академії, де той викладав риторику [Махновець 1972, 49–50]. Відтак цей вірш присвячено вступу давнього знайомого на єпископський престол у Переяславі.

26-а пісня “проростає” із такого зерна: “Тако да просвѣтитсѣ свѣтъ ваш пред челоуѣки, яко да видятъ ваша добрая дѣла и прославятъ Отца вашего, иже на небесѣхъ” [Мт. 5, 16]. Ці слова входять до Нагорної проповіді Ісуса Христа, а саме до тої її частини, де йдеться про роль проповідників слова Божого. Христос символічно позначає їх як “сіль землі”, “світло світу”, “світильники”. І наставляє їх стати зразком для всіх інших – світити добрими вчинками так, щоб люди надихалися і прославляли небесного Отця. Тож для чергової пісні Г. Сковорода обирає євангельську цитату, присвячену пастирському напоумленню.

Власне, вся 26-а пісня представляє собою міркування про пастиря, який прибув до Переяслава для духовного окормлення віруючих. Автор висловлює радісні очікування від приходу того євангельського світильника, світло якого допоможе людям розгледіти свою нечистоту. Ось, як про це сказано у 3-й та 4-й строфах твору:

Он путь управит до небес,
Преднося Христовых свѣтъ словес.
В нем весь духовный узриш плод,
Как в чистовидныхъ зеркалѣ вод.
Агнцу послѣдуя Христу,
Кротко очиститъ нечистоту.

*

Он и дѣлом и языком
 Исцѣлит дух твой, явлен грѣхом.
 Сколько честнѣйшій плоти дух,
 Сколько земнаго небесный круг,
 Столько душевных враг страстей
 Превозвышает плотских врачей

[Сковорода 2011, 78].

Звернімо увагу на те, як тут реалізовано мотив пастирської подорожі. Г. Сковороді йдеться не стільки про благочестивий шлях проповідника, скільки про духовні наслідки від прибуття єпископа до нової пастви. Відтепер і простим людям буде прокладено шлях до небес. Єпископ очистить всю людську нечистоту. Він зцілить людські душі, у боротьбі зі страстями замінить земних лікарів.

Тож 26-а пісня “Саду” є розгорнутою інтерпретацією 16-го вірша 5-ої глави Євангелія від Матея. На конкретному прикладі Г. Сковорода розмірковує про очевидну духовну користь від приходу поважного наставника на єпископський престол. Відтак мотив пастирської подорожі стосується не лише самого пастиря, але й його пастви. Через те автор зосереджений як на образі самого єпископа, так і на образі вірян, яким уготований благочестивий шлях.

І, нарешті, розглянемо 27-у пісню. Її теж не підписано. Натомість, в її авторській присвяті зазначено: “Бѣлоградскому Епископу Іоасафу Миткевичу, посѣщающему вертоград духовнаго училища в Харьковѣ” [Сковорода 2011, 79]. Як зазначає Л. Ушкалов, Йоасаф Миткевич був вихованцем Києво-Могилянської академії, а на посаді білгородського єпископа багато зробив для Харківського колегіуму, зокрема, подарував власну бібліотеку навчальному закладу [Сковорода 2011, 109–110]. Тож 27-у пісню укладено на честь прибуття поважного і дорогого гостя до Харківського колегіуму, в якому перегодом викладав сам Г. Сковорода.

Пісня виникає з двох зерен. Перше в авторській редакції виглядає так: “Господи, призри с небесе и виждь, и посѣти виноград сей, егоже...”. На перший погляд здається, що Г. Сковорода не зовсім точно, по пам’яті наводить ось це місце із Книги псалмів: “Боже сил, обратися убо и призри с небесе и виждь, и посѣти виноград сей. И соверши и, егоже насади десница твоя” [Пс. 79, 15–16]. Однак насправді він дослівно цитує возглас архієрея з чину архієрейської літургії [Ісиченко 2013, 57]. Друге зерно пісні: “Плод же духовный есть любы, радость, мир, долготерпѣніе, благость, милосердіе, вѣра” [Гал. 5, 22]. Як відомо, 5-а глава Послання апостола Павла до Галатів присвячена темі християнської свободи від гріху. Наприкінці глави апостол порівнює тілесні плоди з духовними. Відтак

чергова пісня Г. Сковороди “проростає” на стику архієрейської молитви за паству та апостольського напоумлення щодо духовних плодів.

У 27-ій пісні автор послідовно осмислює обидва зерна. Проте нас більше цікавить інтерпретація першого, “архієрейського”. Її розкрито у 2-ій строфі твору:

Пастирю наш! образ Христов!
Тих, благ, кроток, милосердый.
Зерцало чистое доброт.
Красны неси нозѣ, готов
Мир благовѣститъ нам твердый.
Призри на сей священ оплот.
От тебе помощи весь он ждет.
Сердце и руцѣ тебѣ дает

[Сковорода 2011, 79–80].

Г. Сковорода характеризує білгородського єпископа як пастиря з “красними ногами”. Він закликає його прийти, зглянутися на своїх підлеглих і духовно наставити їх. Тож у наведеній строфі інтерпретовано 15-ий та 16-ий вірші 79-го псалма, який використовуються під час архієрейської літургії. Основний мотив строфи – пастирський візит. І ключовий символ – “красні ноги” прибулого єпископа. За біблійною традицією, пастир-мандрівник має “прекрасні ноги”. Цікаво, що серед зерен поет не вказує відповідні біблійні вірші з 52-ої глави Книги пророка Ісаї або 10-ої глави Послання апостола Павла до Римлян. Вочевидь, автор хоче зацентувати на іншому – на темі відвідування “винограднику”. А характеристика пастиря з “прекрасними ногами” використана як притаманна в подібній ситуації.

Для повноти відтворюваного образу пастиря з “красними ногами”, вважаю, варто звернути увагу на важливий композиційний момент 27-ої пісні. По її завершенню Г. Сковорода наводить короткий текст, названий “Про Мемогія, т. є. записка ради памяти” [Сковорода 2011, 80]. Цей запис зроблено прозою. І цілком можна сприймати як післямову до пісні. Адже тематично авторське мемогія продовжує розмову про білгородського єпископа і відтак служить семантичним розширенням його поетичного образу у творі:

Сей Архієрей родился близ Кіева, во градѣ Козельцѣ. Был пастирь просвѣщен, кроток, милосерд, незлобив, правдолюбив, престол чувства, любве свѣтильник. В вертоградѣ сего истиннаго вертоградаря Христова и я свято и благочестиво три лѣта: 1760-тое и 63-тіе и 4-тое, в кое преставился от земли к небесным, был дѣлателем, удивлялся прозорливому его щедрому и чистому сердцу, с тайною моею любовію. Сего ради именем всѣх, любящих Бога и Божія книги, и Божія други, во

память его и во благодареніе ему, сему любезному другу Божію и челоуѣческому,
якоже лепту, приношу сію пѣснь от мене.

Любитель священныя Библии Григорій Варсава Сковорода

[Сковорода 2011, 80–81].

Г. Сковорода явно не просто так вирішив навести коротку біографічну довідку про Й. Миткевича. Він описує його як вельми благочестивого пастиря. І вказує, що тричі був під його керівництвом “в вертоградѣ сего истиннаго вертоградаря”. Поет відверто зізнається, що йому кортить прославити такого велелюбного архієрея, принести свою пісню його пам’яті, як ту маленьку євангельську лепту. Чи можна вважати, що Г. Сковорода якось по-особливому шанував Й. Миткевича? Так, цілком очевидно. Але чи означає це, що в уяві філософа тільки Й. Миткевич міг бути відтворений як пастир з “красними ногами”? Гадаю, що ні. Хоча Г. Якубовичу та І. Козловичу тетогія не присвячено, у самих піснях вони імпліцитно оспівуються з “прекрасними ногами”.

Принагідно можна розглянути і прикінцевий автограф означеного запису: “Любитель священныя Библии Григорій Варсава Сковорода” [Сковорода 2011, 81]. Автор вкотре нагадує читачеві, що є поціновувачем Біблії. Для нас це додаткове свідчення, що у “Саді божественних пісень” джерелом ідей, образів та мотивів, насамперед, постають біблійні твори.

IV Висновки

Таким чином, одразу в трьох творах “Саду божественних пісень” реалізовано біблійний мотив пастирської подорожі. У 25-ій, 26-ій та 27-ій піснях Г. Сковорода створює схожі панегірики на честь своїх приятелів архієреїв, які вирушають або прибувають на єпископське служіння. Однак у кожній пісні мотив пастирської подорожі втілено дещо по-різному. У 25-ій пісні автор акцентує на ногах подорожнього, якими керує Бог. У 26-ій йому йдеться про небесний шлях переяславської громади, який став можливим після приходу світлого євангельського пастиря, а у 27-ій образ проповідника розкривається через символ “красних ніг”. При цьому в усіх трьох піснях міркування розгортається довкола теми духовного руху у реальному просторі.

З моєї точки зору, є підстави вважати, що у відтворенні образу мандруючого пастиря Г. Сковорода вдається до добре відомої йому біблійної і середньовічної літературної традиції. Така орієнтація барокового письменника на випробувані художні засоби є цілком природною та нормативною. Адже у “Саді божественних пісень” вся авторська стратегія поетичного викладу полягає в осмисленні біблійних висловлювань. Художнє

втілення починається із “зерен” і завершується образним наповненням ідейного змісту.

Джерела

Библия, сирѣчь книги Священнаго Писания Ветхаго и Новаго заветѣ съ параллельными мѣстами. Тиснение второе. Санкт-Петербург, 1900.

Канон на возвращение мощей апостола Варфоломея „Пречестна каменя ты”. In *Минея, август*. Ч. 3. Москва, 2002, 62–71.

Канон на перенесение мощей св. Николая “Просвѣти ми душу и сердце”. In *Леонид, архим. Посмертные чудеса свт. Николая, архиепископа Мир Ликийского, Чудотворца. Памятник древней русской письменности XI в. Сообщил архим. Леонид (по пергаментной рукописи XIV в.)*. Санкт-Петербург, 1889, 62–72.

ЖСТП – Слово о житии и учении святого отца нашего Стефана, бывшего в Перми епископа. Подг. текста Т. Ф. Волковой, О. Б. Рыбаковой; перев. Г. М. Прохорова. In *ПРОХОРОВ, Г. М. (ред.). Святитель Стефан Пермский: К 600-летию со дня преставления*. Санкт-Петербург: Глагол, 1995, 50–263.

СКОВОРОДА, Г., 2011. *Повна академічна збірка творів* (за редакцією Леоніда Ушкалова). Харків – Едмонтон – Торонто: Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій.

Література

ДЗИДЖОРА, Е. В., 2021. «Краснѣ нозѣ стяжавъ»: концепция прославления апостола-благовестителя в некоторых произведениях средневековой славянской гимнографии и агиографии, *Palaeobulgarica / Старобългаристика*, XLV, 4. 85–112. https://www.researchgate.net/publication/381009172_Krasne_noze_stazav_koncepcia_vossozdanija_apostola-blagovestitela_v_nekotoryh_proizvedeniah_srednevekovoj_slavanskoj_gimnografii_i_agiografii

ДРАЧ, І. Ф., ПОПОВИЧ, М. В., КРИМСЬКИЙ, С. Б., 2022. *Григорій Сковорода*. Харків: Фоліо.

ЕФИМИЙ ЗИГАБЕН, 1882. *Толковая псалтырь, изъясненная по свято-отеческим толкованиям*. Репр. изд. Київъ.

ІСТЧЕНКО, І., 2013. Сакральний простір “Саду божественних пісень” Григорія Сковороди, *Слово і Час*, (1). 52–63. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/145930>

КАЧМАР, М., 2023. Переспіви літургійних текстів ірмосів у творчості Григорія Сковороди, *Українська музика*, 1(44). 29–37. <https://doi.org/10.32782/2224-0926-2023-1-44-3>

КИСЕЛЬОВ, Р., 2023. Ігри з біблійним змієм: герменевтичні витівки Григорія Сковороди, *Слово і Час*, (1). 16–29. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2023.01.16-29>

ЛЕВЧЕНКО, Н. М., 2022. *Біблійна герменевтика Григорія Сковороди*. Харків: Майдан.

ЛЮТИЙ, Т., 2022. *Сковорода. Самовладання*. Київ: Темпора.

МАХНОВЕЦЬ, Л. Е., 1972. *Григорій Сковорода. Біографія*. Київ: Наукова думка.

САВРЕЙ, В. Я., 2012. *Александрийская школа в истории христианской мысли*. Москва: Издательство Московского университета.

НОГА, Г. М., СУЛИМА, В. І. (наук. ред.), 2024. *У Саду пізнання Григорія Сковороди: до трьохсотріччя від дня народження*. Київ: Наукова думка.

УШКАЛОВ, Л., 2014. Григорій Савич Сковорода. In СУЛИМА, В., СУЛИМА, М. (ред.). *Історія української літератури у 12 тт. Т. Давня література (друга половина XVI-XVIII ст.)*. Київ: Наукова думка, 752–800.

УШКАЛОВ, Л., 2011. Сковорода та Біблія (варіації на тему Юрія Шевельова). In УШКАЛОВ, Л. *Від бароко до постмодерну: есеї*. Київ: Грані-Т, 85–120.

УШКАЛОВ, Л., 2024. *Філософія свободи Григорія Сковороди*. Харків: Фоліо.

ШЕВЧЕНКО, В., 2014. Григорій Сковорода і префігуральна екзегеза Біблії, *Філософська думка*, (5). 98–109.

BARTOLINI, M. G., 2012. “Glava že vsěm Biblĭja”. Biblical Quotations in the Literary Works of HS Skovoroda (1722-1794) between Slavic Orthodox Tradition and Baroque Culture, *Studi Slavistici*, 9(1). 29–52. https://doi.org/10.13128/Studi_Slavis-12227

BARTOLINI, M. G., 2014. Skovoroda's Text Ubuždešja, viděša slavu ego: a Catechetical Instruction on the Liturgical Feast of the Transfiguration?, *Studi Slavistici*, 11(1). 7–22. https://doi.org/10.13128/Studi_Slavis-15338

DROZDEK, A., 2010–2011. Skovoroda in search of himself, *Slavica*, XXXIX–XL. 121–139. <https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/360718d9-188a-4a80-b627-e57b169aae89/content>

Посилання на інтернет-джерела (Youtube)

Григорій Сковорода. Деміфологізація канонічного образу. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=UwMkd5palOs&t=37s>

Сковорода. Квіти екстазу. URL: https://www.youtube.com/watch?v=v40l_aWHmrs&t=4s

Яким Сковорода був насправді? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=aYxIBxs40Dw&t=3s>

Sources (Transliteration)

Biblija, sirn'ch' knigi Svjashhennago Pisanija Vethago i Novago zaveta s parallel'nymi mestami. Tisnenie vtoroje. Sankt-Peterburg, 1900.

Kanon na vozvrashhenie moshhej apostola Varfolomeja „Prechestna kamenja tja”. In *Mineja, avgust*. Ch. 3. Moskva, 2002, s. 62–71.

Kanon na perenesenie moshhej sv. Nikolaja “Prosveti mi dushju i serce”. In Leonid, arhim. *Posmertnye chudesasv. Nikolaja, arhiepisropa Mir Likijskogo, Chudotvorca. Pamjatnik drevnej russkoj pis'mennosti XI v. Soobshhil arhim. Leonid (po pergamentnoj rukopisi XIV v.)*. Sankt-Peterburg, 1889, s. 62–72.

Slovo o zhitii i uchenii svjatogo otca nashego Stefana, byvshego v Permi episkopa. Podg. teksta T. F.Volkovoj, O. B. Rybakovoj; perev. G. M. Prohorova. In PROHOROV, G. M. (red.). *Svjatitel' Stefan Permskij: K 600-letiju so dnja prestavlenija*. Sankt-Peterburg: Glagol, 1995. 50–263.

SKOVORODA, G., 2011. *Povna akademichna zbirka tvoriv* (za redakcijeju prof. Leonida Ushkalova). Harkiv – Edmonton – Toronto: Majdan; Vydavnytstvo Kanads'kogo Instytutu Ukrai'ns'kyh Studij.

Bibliography (Transliteration)

DZHYDZHORA, E. V., 2021. «Krasnѣ nozѣ stjzhavъ»: koncepcija proslavlennija apostola-blagovestitelja v nekotoryh proyzvedenijah srednevekovoj slavjanskoj gymnografyy y agyografyy, *Palaeobulgarica / Staroblgarystyka*, XLV, 4. 85–112. https://www.researchgate.net/publication/381009172_Krasne_noze_stazav_koncepcia_vossozdania_apostola-blagovestitela_v_nekotoryh_proizvedeniah_srednevekovoj_slavjanskoj_gimnografii_i_agiografii

DRACH, I. F., POPOVYCH, M. V., KRYMS'KYJ, S. B., 2022. *Grygorij Skovoroda*. Harkiv: Folio.

EFYMYJ ZYGABEN, 1882. *Tolkovaja psaltyr', yzъjasnennaja po svjato-otecheskym tolkovanyjam*. Repr. yzd. Kievъ.

ISICHENKO, I., 2013. Sakral'nyj prostir “Sadu bozhestvennyh pisen” Grygorija Skovorody, *Slovo i Chas*, (1). 52–63. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/145930>

KACHMAR, M., 2023. Perespivy liturgijnyh tekstiv irmosiv u tvorchosti Grygorija Skovorody, *Ukrai'ns'ka Muzyka*, 1(44). 29–37. <https://doi.org/10.32782/2224-0926-2023-1-44-3>

KYSEL'OV, R., 2023. Iгры z biblijnym zmijem: germenevtychni vytyvky Grygorija Skovorody, *Slovo i Chas*, (1). 16–29. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2023.01.16-29>

LEVCHENKO, N. M., 2022. *Biblijna germenevtyka Grygorija Skovorody*. Harkiv: Majdan.

LJUTYJ, T., 2022. *Skovoroda. Samovladannja*. Kyi'v: Tempora.

MAHNOVEC', L. E., 1972. *Grygorij Skovoroda. Biografija*. Kyi'v: Naukova dumka.

SAVREJ, V. Ja., 2012. *Aleksandryjskaja shkola v ystoryi hrystyanskoj mysly*. Moskva: Yzdatel'stvo Moskovskogo unyversyteta.

NOHA, H. M., SULYMA, V. I., 2024. *U Sadu piznannja Hryhoriya Skovorody: do trokhsotrichchya vid dnya narodzhennja*. Kyiv: Naukova dumka.

USHKALOV, L., 2014. Grygorij Savych Skovoroda. In SULYMA, V., SULYMA, M. (red.). *Istorija ukrai'ns'koi literatury u 12 tt. T. Davnja literatura (druga polovyna XVI-XVIII st.)*. Kyi'v: Naukova dumka, 752–800.

USHKALOV, L., 2011. Skovoroda ta Biblija (variatsii' na temu Jurija Shevel'ova). In USHKALOV, L. *Vid baroko do postmodernu: esei'*. Kyi'v: Grani-T, 85–120.

USHKALOV, L., 2024. *Filosofija svobody Grygorija Skovorody*. Harkiv: Folio.

SHEVCHENKO, V., 2014. Grygorij Skovoroda i prefig'ural'na ekzegeza Biblii', *Filosofs'ka dumka*, (5). 98–109.

Internet Sources

Grygorij Skovoroda. Demifologizacija kanonichnogo obrazu. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=UwMkd5palOs&t=37s>

Jakym Skovoroda buv naspravdi? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=aYxIBxs40Dw&t=3s>

Skovoroda. Kvity ekstazu. URL: https://www.youtube.com/watch?v=v40I_aWHmrs&t=4s